

9. Шевчук Ж. Мовна політика урядів Центральної ради, гетьмана П.Скоропадського та УНР // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірн. статей (випуск 12) / Відповід. ред. Р.В.Маньковська. – К.: Рідний край, 2001. – С.145–151

О. Ю. Костенко, А. Виноградов,

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ : КОНЦЕПЦІЯ, ХРОНОЛОГІЯ, ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Історія України – це невтомна боротьба її народу за незалежність, визнання та об'єднання, ідея всеукраїнської єдності не полишала українців протягом багатьох століть. В історії українського народу є події, які відіграли важливу роль в реалізації цих національних ідей. Однією з них є українська революція 1917-1920 рр. Безумовно, це дуже суперечлива сторінка історії, сторінка, яка, мабуть, найбільше переписувалась і змінювалась протягом століття. Українська революція в своєму нестримному русі принесла багато явищ, які сприяли розвитку національно-визвольного руху, але принесла і багато фактів негативного характеру про які ми не маємо права забувати, особливо в наш важкий і неспокійний час, коли ми самі та наші мужні захисники боремося за єдність нашої землі, творимо історію. Наше завдання – вивчаючи історію, вчитися на помилках минулого, щоб не допустити їх повторення.

Але не дивлячись на деякі негативні риси революція вивела український народ на шлях розвитку, поставила українське питання на перший план, відіграла історичну роль у пробудженні українського народу до власного незалежного життя. Українська революція 1917-1920 рр. здійснила мрію багатьох поколінь українців про об'єднання в єдиній соборній державі. Незважаючи на тривале імперське поневолення народ знайшов у собі сили, щоб протягом тривалого періоду вести запеклу збройну боротьбу, відстоюючи свою державність.

Отже, у 1917 році український народ одержав історичний шанс створити власну соборну державу. Революція 1917 р. застала українців скаліченими національно, соціально і культурно. Після довгої московської неволі, перед вибухом революції лише селянство залишалося українським щодо мови та національних традицій. Всі інші верстви українського суспільства були денационалізовані. Відсіль - мала національна свідомість в народних масах. Важке соціальне становище переважної частини населення, нерозв'язаність аграрного питання і проблеми соціального захисту робітників - все це мало вирішальний вплив на організацію українських національних сил, зокрема на організацію українського проводу. Українцям нам не бракувало ентузіазму та запалу в тодішній визвольній боротьбі, але для державного будівництва бракувало організованих і добре підготовлених сил, бракувало людей дисциплінованих, з характером, людей з фаховою та загальнополітичною освітою. Наслідком того в багатьох галузях державного життя ширилася безвідповідальна "отаманщина" та сваволя на шкоду українській визвольній боротьбі [2, с. 87]. Недостача українських інтелігентських сил найтяжче відбилася на організації

селянства. Бракувало інтелігентних сил, що допомогли б селянству організуватися та підпорядкуватися єдиному українському центрові. Звідси постійні ідеологічні питання в селянських масах, масові політично роз'єднані повстання проти окупантів, величезні людські жертви там, де при організованих виступах їх могло й не бути.

Події Лютневої революції відкрили нову сторінку в історії України. Розпочався складний і суперечливий розділ її суспільно-політичного, духовного та національного розвитку. У березні 1917-го в Києві спалахнула революція. Зміна влади супроводжувалася складними суспільними потрясіннями. Багатотисячні мітинги, демонстрації, агітаційні листівки й газети стали невід'ємною частиною життя містян.

Звістки про повалення самодержавства спричинили хвилю маніфестацій, що прокотилися багатьма містами України. Найбільші - в Харкові, Одесі, Києві. Їхні мешканці вітали перемогу революції, повалення старого й початок нового ладу. Людність масово приймала присягу на вірність Тимчасовому уряду. В адміністративних установах знищувалися імперські символи: двоголові орли, царські постаменти, зображення й ініціали [4, с. 136].

Протягом кількох днів в Україні були ліквідовані всі органи старої царської влади. На зміну їм прийшли ради об'єднаних громадських організацій.

Декларацією серйозності намірів української частини Києва була національна маніфестація 19 березня 1917 року. На вулиці міста, як повідомлялося в тогочасній пресі, вийшли близько ста тисяч осіб, багато з національною атрибутикою. Після десятиліть переслідувань і заборон це було щось неймовірне. Але не можна не зазначити, що на перших порах всі демократичні перетворення в українському суспільстві носили стихійний характер.

Падіння самодержавства зумовило піднесення українського національного руху. Уже на початку березня ї 917-го українська громадськість утворила свій представницький орган - Українську Центральну Раду. Газета Киевская мысль у замітці «Серед українців» 4 березня 1917-го повідомляла: «Вчора увечері відбулося багатолюдне зібрання представників українських місцевих і окремих провінціальних організацій та груп. Всього були присутні більше 100 осіб, збори гаряче прийняли пропозицію «Центральної Ради» про висилку депутації в Петроград для заявлення новому уряду про невідкладні потреби українського народу». Ці рядки стали однією з перших згадок УЦР в історичних джерелах. За кілька місяців вона стала провідною політичною силою не тільки в Києві, а й в Україні [4, с. 137].

Боротьба українського народу ускладнювалася ще й тим, що в Україні склалася своя особлива суспільно-політична ситуація. Якщо в Петрограді виникло двовладдя, то в Україні з'явилися три центри політичного тяжіння:

1. Губернський комісар Тимчасового уряду в Києві П. Суковкін. Його підтримували проросійська інтелігенція, банкіри, фабриканти і великі землевласники.

2. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Ці ради склалися з просоціалістичних російських партій та організацій, що діяли тоді в Україні.

3. Українська Центральна Рада. Вона виникла 3 березня 1917 р. у Києві. УЦР сформували представники соціалістичних і ліберальних партій та організацій

українського спрямування (УСДРП, ТУП, УНП, УПСР та ін.). Саме ЦР стала виразником державотворчих, демократичних прагнень українського народу.

Ці всі події відносяться до початку революційних подій, стали першими кроками в боротьбі за власну державність українського народу. Ця революційна боротьба, як і будь-яке соціальне явище має свій історично-часовий простір, певні хронологічні рамки, періоди та етапи. З цього питання існує багато думок, точаться постійні дискусії, ми вирішили скористатися найпоширенішими визначеннями, а в хронологічній таблиці висвітлити найважливіші події української революції.

Отже, більшість істориків визначають події 1917-1920 рр., як українську національно-визвольну революцію і виділяють такі її періоди:

I. Доба Української Центральної Ради (початок березня 1917 р. – кінець квітня 1918 р.)

Як ми вже зазначали Центральна Рада, утворена 3 березня 1917 року, стала провідною політичною силою не тільки в Києві, а й в Україні. ЦР виникла на хвилі революційної боротьби. Вона ставила перед собою завдання перебудови тодішнього суспільного ладу, виходячи з невід'ємного права українського народу на самовизначення і відродження багатовікової державницької традиції.

Головою ЦР було обрано видатного українського історика і громадського діяча М. Грушевського. Значний вплив на політику ЦР справляли соціалістичні і соціал-демократичні сили українського політичного середовища. Центральна Рада висувала вимоги автономії України, підтримувала заходи щодо створення української преси, упровадження української мови в школах, скасування будь-яких обмежень щодо розвитку української культури і громадсько-політичного життя. Загальнодемократичні вимоги і лінія Центральної Ради дістали підтримку з боку скликаних у Києві в травні 1917 р. все українських з'їздів: військового, селянського, робітничого.

Одним з кроків ЦР у процесі державотворення на Україні було видання Універсалів. 10 червня 1917 р. Прийнято I Універсал, тобто державний документ у формі звернення до населення. У ньому проголошувалась автономія України і підкреслювалось, що Україна не відділяється від Росії. 3 липня 1917 р. Центральна Рада видала II Універсал, де проголошувалося, що вона не згодна з відокремленням України від Росії і відкладає вирішення питання про здійснення автономії України до Всеукраїнських установчих зборів. II Універсал був певною поступкою російському Тимчасовому урядові, компромісом, деякою мірою кроком назад порівняно з I Універсалом. 7 листопада 1917 р. було прийнято III Універсал, де Україна проголошувалась народною республікою (УНР) у складі федерації рівних і вільних народів. 11 січня 1918 р. Центральна Рада видала свій IV Універсал, де проголошувалась самостійність і незалежність України.

Таким чином ЦР згуртувала національні українські сили довкола ідеї української державності. Вона уособлювала прагнення українського народу позбутися колоніальних кайданів російського царизму, здобути волю. Проте в результаті низки помилок, відсутності системних підходів у розв'язанні державотворчих, суспільно-політичних і соціально-економічних проблем України ЦР втратила підтримку значної

кількості українського населення і 29 квітня 1918 р. за допомогою окупаційних військ до влади в Україні прийшов гетьман П. Скоропадський. УЦР було повалено.

II. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського (кінець квітня – середина грудня 1918 р.).

Гетьман намагався силою влади й помірними реформами загасити революційне полум'я, відновити стабільність у суспільстві. Проте з перших днів йому протидіяли ті політичні сили, які свого часу представляли ЦР. Спроба відновити економіку на базі пріоритетності приватної власності приречла суспільство на черговий виток класового протистояння.

Зі зміною політичного режиму в Україні влада опинилася в руках великих землевласників, промисловців і фінансистів. Розпочалося масове повернення поміщиків і капіталістів. Вони відбирали у селян землю, надану їм III Універсалом ЦР, маєтки, заводи і фабрики, палаци. Діяльність гетьманських установ і органів постійно перебувала під суворим доглядом німецько-австрійського окупаційного командування. Воно контролювало відправку до Німеччини зерна, м'яса, меду, цукру, масла, промислового устаткування. Така грабіжницька політика окупаційної влади та гетьманату викликала в народі все більше обурення і опір.

У процесі державотворення гетьман стикнувся з великими труднощами. Українські політичні партії, що сповідували соціалізм ворожо ставилися до нової влади. П. Скоропадський негативно ставився до державного апарату, що дістався йому від ЦР, і продовжував його перебудову навіть наприкінці свого правління.

Але за добу Української Держави вдалося здобути певних успіхів, перш за все, в зовнішньополітичній сфері. Україна встановила дипломатичні відносини з країнами Центрального блоку. В економіці відбулись зміни на краще. Відбудовувалися залізниці, мости, дороги. Вдалося налагодити фінансові справи. Цьому сприяли законодавчі акти гетьманського уряду.

Новий уряд, в якому більшість склали неукраїнці, маса росіян, які тікали до Києва від більшовиків, вільна діяльність проросійських антиукраїнських партій і організацій, а також сприяння організації білогвардійських загонів – усе це налаштувало широкі кола населення проти гетьмана і підняло його на повстання. Воно почалося 14 листопада 1918 р. Його очолила Директорія. Уже 18 листопада 1918 р. повстанці розбили гетьманські війська під Мотовилівкою, а 14 грудня армія Директорії здобула Київ. У цей день П. Скоропадський зрікся влади і виїхав за кордон.

III. Доба Директорії УНР (середина грудня 1918 р.–кінець 1920 р.).

Директорія схилилася до соціалістичного шляху розвитку другої УНР. Вона продовжувала політичний та економічний курс ЦР. Проте лідери Директорії на відміну від провідників ЦР чітко стояли на позиції незалежності України. У середині самої Директорії розгорнулася палка дискусія щодо моделі державності – європейського чи радянського зразку. Формально було досягнуто компромісу, суть якого зводилася до того, що за основу розбудови держави було взяти так званий «трудоий принцип» або «принцип трудових рад» (в губерніях і повітах створювалися трудові ради, а в центрі – Конгрес трудового народу).

Внутрішня і зовнішня ситуація, в якій опинилася Директорія УНР, була дуже складною. Україна була оточена ворогами з усіх боків. На її території діяли шість ворожих армій [1, с. 217]. Проте їй вдалося досягнути розширення міжнародних зв'язків УНР. Україну визнали Угорщина, Чехословаччина, Голландія, Ватикан, Італія і ряд інших держав. Але їй не вдалося налагодити нормальних стосунків з країнами, від яких залежала доля УНР: радянською Росією, державами Антанти та Польщею.

По причині критичного політичного та військового становища в республіці Директорії не вдалося налагодити управління економікою. Українське селянство, яке на початку боротьби з гетьманщиною підтримало Директорію, почало виявляти невдоволення її економічною політикою. Поштовх до поглиблення конфлікту дав земельний закон Директорії, виданий 8 січня 1919 року, згідно з яким земля залишалася у власності держави.

В кінці 1918 на початку 1919 років значна територія країни, включаючи Київ, була захоплена більшовиками. В квітні 1919 року на Правобережжі були розгромлені війська Директорії, і станом на весну 1919 року на території України (крім Надзбруччя і західних областей) було встановлено радянську владу.

Однією з найважливіших подій, про яку слід сказати окремо, стало утворення Західноукраїнської Народної Республіки, яку проголосили у Львові 9 листопада 1918 р. До її складу увійшли Східна Галичина, Північна Буковина та українські повіти Закарпаття. Держава охоплювала близько 70 тис. км. кв. території з населенням 6 млн. (71% українців, 14 % поляків, 13% євреїв, 2% угорців тощо). Невдовзі Північну Буковину захопила Румунія, а Закарпаття спочатку окупувала Угорщина, а у січні-квітні 1919 р. – Чехословаччина. Все це відбувалося за згоди Антанти. Отже, ЗУНР фактично охоплювала тільки Східну Галичину з населенням 4 млн. (75 % українців, 12% поляків, 11% євреїв, 2% – інші національності) [1, с. 250].

Уряд ЗУНР незважаючи на війну, яку розв'язала проти неї Польща, будував державний апарат влади. Повітові комісари, які представляли місцеву владу наділялися значними повноваженнями з тим, аби ефективно вирішувати проблеми місцевих громад. У січні 1919 р. було проведено реорганізацію армії, яка звалася Українська Галицька Армія. До неї входила піхота, кіннота, артилерія, санітарна та ветеринарна служби, інтендатура тощо. Було розроблено систему звань і відзнак, державну платню тощо.

Одним з головних напрямків діяльності уряду ЗУНР було об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою. Уже 10 листопада 1918 р. було схвалено резолюцію про те, що Державний Секретаріат має вжити заходів щодо об'єднання усіх українських земель в одній державі.

22 січня 1919 р., що було першою річницею проголошення IV Універсалу ЦР, відбувся Акт злуки УНР і ЗУНР. Об'єднання УНР і ЗУНР носило більше ідеологічний, ніж державно-правовий характер. Соборна Україна існувала формально до 16 листопада 1919 р. Політична, військова та економічна ситуація не дозволили наповнити об'єднанчі зусилля реальним державотворчим змістом. Крім того, давалися ознаки різниці політико-ментального середовища обох частин України, їх різний

історико-політичний досвід, різні релігійні традиції, протилежність зовнішньополітичного впливу тощо.

Провідники ЗУНР і Української Народної Республіки хоч і припускались численних помилок у ті революційні часи, але безспірним залишається те, що вони самовіддано намагалися відновити незалежну українську державу, діяли в інтересах всього українського народу.

Усі періоди розвитку української революції визначалися знаковими подіями, збройними виступами, акціями та дипломатичними кроками урядів. Основні хронологічні події:

1917 р.

26-28 лютого – Лютнева революція в Росії.

3-4 березня – утворення Української Центральної Ради.

10 червня – I Універсал Центральної Ради

15 червня – створення Генерального секретаріату Центральної Ради.

7 листопада – III Універсал Центральної Ради. Проголошення Української Народної Республіки (УНР).

4(17) грудня – ультиматум Раднаркому РСФРР Центральній Раді - оголошення війни УНР.

11 - 12(24-25) грудня – I Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові. Проголошення про встановлення радянської влади в Україні. Обрання ЦВК Рад України й уряду - Народного секретаріату.

1918 р.

16 (29) січня – бій біля с. Крути

22 січня – IV Універсал Центральної Ради, яким проголошувалася незалежність УНР.

9 лютого – укладення мирного договору УНР з країнами австро-німецького блоку.

9 лютого – Центральна Рада і Генеральний секретаріат залишили столицю УНР. Києвом оволоділи червоноармійські загони М. Муравйова, які розпочали в місті червоний терор.

2 березня – армія УНР зайняла Київ. До міста входять німецькі частини. За Брестським договором радянська Росія визнала незалежність УНР.

29 квітня – Центральна Рада ухвалила Конституцію УНР. М. Грушевського обрано Головою УНР. Влада в Києві перейшла до гетьмана П. Скоропадського.

12 червня – РСФРР уклала з Українською державою П. Скоропадського угоду про взаємовизнання.

18 жовтня – створення Української національної ради у Львові.

13 листопада – проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

14 листопада – утворення Директорії УНР. Заснування Всеукраїнської академії наук у Києві

14 грудня – гетьман П. Скоропадський зрікся влади на користь Директорії

24 грудня – унаслідок скасування Брестських угод РСФРР в односторонньому порядку ухвалила рішення не вважати Україну незалежною державою.

1919 р.

3-4 січня – торгнення військ радянської Росії на територію України. Захоплення Харкова. Друга радянсько-українська війна

6 січня – встановлено назву радянської України - Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР).

22 січня – об'єднання УНР і ЗУНР. Соборність українських земель.

6 лютого – Директорія УНР залишила Київ. Столицю України захопила радянська армія

6-10 березня – III Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві. Утворення УСРР. Схвалення Конституції УСРР.

15 квітня – введення політики "воєнного комунізму".

Травень – жовтень – падіння радянської влади в Україні. Захоплення України військами Денікіна.

7 листопада – початок третього наступу більшовицьких військ на Україну

Грудень – розгром денікінських військ в Україні

15 грудня – радянсько-російські війська захопили Київ. Третє встановлення радянської влади в Україні. Столицею УСРР стає Київ.

1920 р.

22 квітня – Варшавський договір між УНР і Польщею.

26 травня – контрнаступ більшовиків на Україну

12 червня – більшовицькі війська зайняли Київ

12 жовтня – між РСФРР, УСРР, БСРР і Польщею укладено перемир'я і припинено радянсько-польську війну.

21 листопада – армія УНР залишила територію України. В еміграції опинився й уряд УНР. Влада в Україні повністю перейшла в руки радянського уряду на чолі з Х. Раковським.

28 грудня – укладення союзного договору між УСРР і РСФРР про військову та господарську співпрацю.

Визвольні змагання українського народу 1917–1920 рр. закінчилися поразкою. Державну незалежність, здобуту внаслідок національно-демократичної революції 1917 р., зберегти не вдалося. Утрачено було і певні соціальні здобутки, залишилися нерозв'язаними найважливіші соціально-економічні проблеми.

Становлення української державності відбувалося у складних політичних умовах. Для багатьох пересічних громадян, навіть для видатних політичних лідерів характерною була невизначеність суспільних пріоритетів, форм союзу з іншими державними утвореннями.

Українська революція показала, що ідея незалежності України живе в різних соціальних верствах суспільства. Більшість її прихильників становили українці. Близькою вона була також для представників інших національностей в Україні. Еволюцію поглядів на державний устрій України пройшло чимало політичних лідерів.

Підсумком їхніх пошуків стала переконаність у необхідності національно-державного суверенітету України і співпраця з іншими демократичними державами.

Історичне значення визвольних змагань 1917—1920 рр. полягає в тому, що було збережено й поглиблено процес українського державотворення, який бере початок від часів Київської Русі. Українці знову нагадали всьому світові про себе як про окрему націю, що має повне право на власну державу. Українській Народній Республіці та Західно-Українській Народній Республіці не судилося відстояти і зміцнити незалежність і стати в ряди європейських держав. Набутий досвід і уроки стали надбанням наступних поколінь борців за українську державу і знадобилися наприкінці ХХ ст.

Боротьба українського народу за незалежність показала, що однієї ідеї проголошення самостійності недостатньо. Потрібна єдність усіх політичних сил, якої завжди бракувало в Україні. Сходячись у головному, національні сили різної орієнтації боролися між собою. Невміння захищатися від зовнішніх ворогів, пошуки опори за межами України, боротьба за владу і внутрішні чвари, неефективна соціально-економічна політика, байдужість частини населення до долі держави призвели до поразки української революції.

Джерела та література:

1. Гісем О.В. Історія України: довідник / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк. – Харків : Ранок, 2009 – 480 с.
2. Мазепа І.П. Україна в огні й бурі революції 1917-1921 / І.П. Мазепа – Дніпро : Січ, 2002 – 336 с.
3. Нариси історії української революції 1917-1921 років у 2 т./ [упоряд. В.А. Смолій, Г.В. Боряк.] – Київ : Наукова думка, 2011. – 388 с.
4. Файзулін Я. Україна у вогні минулого століття: постаті, факти, версії / Я. Файзулін, В. Гінда. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015 – 352 с.
5. <http://www.litopys.com.ua>
6. <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua>